

GEÇ DÖNEM (IV-V.YY) HUN DEVLETLERİ HAKKINDA ÇİN KAYNAKLARI*

Doç.Dr. Tilla Deniz BAYKUZU
Trakya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

ÖZET

Geç Dönem Hun Devletleri Asya Hun Devletinin ardıl devletleri olup hem Çin topraklarında olmaları hem de eski devlet sistemlerini yürütmeye çalışmaları açısından oldukça dikkate şayan devletlerdir. M.S. IV-V. Yüzyılda bir buçuk asırlık bir dönemde yaşamış, kısa ömürlü olmalarına rağmen hem Çin hem de Türk tarihine önemli başlangıçlara sebep olmuş bu devletler, Türk tarihçileri tarafından pek fazla araştırılmamış bir dönemdir. Bu yüzden bu devletler hakkında bilgi veren Çin kaynakları hakkında da bir ön çalışma gerekmektedir. Bu devletlerden bazıları Budhizm inancını kabul ettikleri için bilinen Çin hanedan yıllıklarının haricinde Çin Budhizm tarihiyle ilgili kaynakları da ihmal etmemek gerekir. Biz bu çalışmamızda Chin Shu, Shih-liu Kuo Ch'un-ch'iu, Wei Shu, Pei Shi, Sung Shu gibi çeşitli hanedan yıllıklarında hangi bölümlerde ne gibi bilgiler bulunduğunu sunarken Kao Seng Ch'uan adlı Rahipler biyografisinde de neler olduğunu göstermeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler : Chin Shu, Wei Shu, Sung Shu, Kao Seng Ch'uan, Geç Dönem Hun Devletleri.

ABSTRACT

The Chinese Historical Books About States of Late Hsiung-nu (4-5th. Cent)

As the successor of Asian Hsiung-nu State, The Late Hsiung-nu States are very remarkable in the terms of both setting up a state in the land of China and trying to execute the conducts of former state. Although these states which have not been researched very well by Turkish historians, ruled for a short time between 4-5th centuries A.D., they were caused of important beginnings for both Turkish and Chinese histories. Because of this it is needed to make a preliminary work about the Chinese sources which include important information about these states. Because of some of these states believed in Buddhism it is supposed not to omit the sources about history of Chinese Buddhism beside the historical books. In this article it has been represented the information in the historical books of Chinese dynasties like Chin Shu, Shih-liu Kuo Ch'un-ch'iu, Wei Shu, Pei Shi, Sung Shu and the biography of monks' named "Kao Seng Ch'uan".

Key Words : Chin Shu, Wei Shu, Sung Shu, Kao Seng Ch'uan, The Late Hsiung-nu States.

* Makale, Kırgızistan Manas Üniversitesi tarafından 24-29 Ağustos 2009 tarihlerinde düzenlenen ÇİEPO "ERKEN OSMANLI VE OSMANLI KÜLTÜRÜNÜN ORTA ASYA'DAKİ KÖKLERİ ÜZERİNE Sempozyumu"nda tebliğ olarak sunulmuştur.

Bilindiği üzere Asya Hun Devleti Türk tarihinin bilinen en eski devletidir. M.Ö. 209-M.S. 216 yılları arasında dört asır yaşadktan sonra Çinlilere karşı za- yıf düşmüş ve bir kısmı Çin hakimiyetini kabul etmiştir.

M.S. 216 yılı, Asya Hun Devleti'nin yıkılma tarihi olarak bilinir. Çünkü bu ta- rihte Han Hanedanlığı kendi hakimiyetlerinde olup da kuzeyde yaşayan Hunla- rın 19 boyunu beş grup halinde Çin topraklarına yerleştirmiş ve kendi seçtikleri kişileri başa geçirmeye başlamışlardı. İşte bu tarihten itibaren Büyük Hun Dev- letinin yıkılmış olduğu kabul edilmektedir.

Bu vahim tablo aslında yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Bu 19 Hun boyu aradan bir asır geçmiş de olsa geleneklerini ve bağımsızlık isteklerini unutmamışlardır. Çin topraklarında hanedan kavgaları sürmesini fırsat bilerek M.S. 304-M.S 439 tarihleri arasında Çin içinde birbiri ardına dört adet Hun dev- leti kurmuşlardır¹. Bunlar sırasıyla Han (İlk Chao) (304-329), Sonraki Chao (319-351), Hsia (407-428) ve Kuzey Liang (397-439) devletleridir.

Bu devletler Çin kaynaklarında son derece detaylı olarak verilmiştir. Çünkü artık hem Çin topraklarındadırlar hem de Çin'i yönetmektedirler.

Bu Hun devletleri hakkında bilgi bulabileceğimiz en önemli kaynak eserler- den biri Chin Shu'dur.

CHİN SHU

Chin Hanedanlığı resmi tarihi olan bu eser 21 kişilik bir heyetin başkanlı- ğında Fang Hsuan-ling (579-648) tarafından 648 yılında tamamlanmıştır.

Fang Hsuan Ling, Tang Hanedanlığı kuruluş yıllarında görev yapmış bir ve- zirdir.

Bu yıllık yazılırken ekip, dönem ile ilgili sayısı yirmiyi geçen eserlerden on yedisinden faydalanmıştır. Tang İmparatoru T'ai-sung bu eserlerin yeterli ol- madığını ifade ederek yeniden bir Chin Hanedanlığı tarihi yazılmasını istemiştir. Faydalanılan eserlerin yanısıra çeşitli hikayeler de derlenip eklenmiş, özel tarihler dışında törenler, mevkiiler ve günlük yaşamla da ilgili bilgiler de kaydedilmiştir.

Eserin yazılması üç yıl kadar kısa bir süre de olmuştur².

Tang imparatoru T'ai-tung'un "İmparator Hsuan-ti", "İmparator Wu-ti" ve ünlü hattat "Wang Hsi-chih" adında üç biyografiyi bizzat kaleme aldığı eser 21 değişik kişi tarafından kaleme alındığı için yazım tarzı bütünlük arzetmez, farklı- lık gösterir.

130 bölümden oluşan eserin 100 ile 130. Bölümleri arasındaki 30 bölüm Çinli olmayan kavimlerin kurdukları devletlerin tarihine ayrılmıştır.

¹ ONAT, Ayşe, "Kuzey Çin'de Kurulan Hun Devletleri", *Tarihte Türk Devletleri I*, A.Ü. Rektörlüğü Yayın- ları, Ankara, 1987, s. 29-36.

² Orsoy, Sema, *Çin Kaynaklarına Göre M.S. V. Yüzyıl Başlarına Kadar Orta Asya'da Ti ve Ch'iang Ka- vimleri*, Ankara Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2003, s.10.

Astronomi, Coğrafya, Kanun ve Gelenekler, Müzik, Bürokratlar, Giyim, Ekonomi, Beş Unsur ile Önemli Şahsiyetler bölümlerinde Geç Dönem Hun Devletleri hakkında çeşitli ilginç ve bir o kadar da önemli bilgilere rastlamaktayız.

100. bölüm Han veya İlk Chao Devleti (304-329) ve kurucusu Liu Yuan (304-310) biyografisidir. Liu Yuan'ın devlet kurmadan önceki hayatı, ataları, Ch'ü-ch'ü soyadının nereden geldiği, Chin Hanedanlığında hangi görevde bulunduğu, Hun boy beylerinin onu gizli bir kurultayda "ch'an-yü" ilan ederek görev başına gelmesini istemeleri, devletin kuruluşu gibi siyasi olaylar bulunmaktadır.

101. ve 102. bölüm İlk Chao devleti ikinci imparatoru Liu Ts'ung (310-318)'un biyografisidir.

Liu Ts'ung'un devlet kurulmadan önceki görevi, devletin kurulmasıyla beraber hangi savaflara katıldığı, 311'de Çin başkenti Luo-yang'ı, 317'de ise Ch'ang-an'ı ele geçirip Çin imparatorunu esir almasını, Çin imparatoru Ming-ti'yi Hun sarayındaki bir şölende saki olarak kullanıp etrafına gözdağı vermesini, Hun devletinde bir çok yeni kurum kurmasını, imparatoriçe sayısını çoğaltması, zevke ve sefaya dalması, imar faaliyetleri gibi oldukça detaylı bilgileri içerir. Bu bölümün sonunda Liu Ts'ung'un ölümüyle başlayan taht kavgaları da anlatılmaktadır³.

103. Bölüm: İlk Chao Devletinin son imparatoru Liu Yao (319-329)'ın biyografisidir⁴. 319 yılında çıkan iç isyanı bastırarak devletin başına geçmesi, devletin adını "Han"dan "Chao'a" değiştirmesi, Tibet isyanları ve Hun kumandanı Shih Lo ile yaptığı mücadeleleri, 429'da Shih Lo'ya yenilerek devletin yıkılması kaydedilmiştir.

104-105 Bölüm: Sonraki Chao Devleti kurucusu Shih Lo (319-333) biyografisidir. Gençliğinde köle olarak satılması, kaçarak çetelere katılması, İlk Chao ordusuna girmesi ve yükselmesi, 319'da isyan ederek devleti kurması, askeri faaliyetleri, tarih ve ekonomi bakanlıklarını kurması, yazılı bir kanunname hazırlatması, ilkökul ve üniversite açması⁵, Açık Deniz Komutanlığı kurması ve 333 yılında ölümünü içerir.

106.-107. Bölüm: Sonraki Chao Devleti imparatoru Shih Chih-lung (334-349) biyografisidir.

122. bölümde Kuzey Liang devletinin Sonraki Liang Devletinin başkenti olan Ku-ts'ang'a⁶ 10.000 ton hububat yardım etmesinden, 129 bölümde ise

³ Eberhard bu iki imparatorun biyografilerini Türkçe'ye tercüme etmiştir. Bkz. Eberhard, W., "Liu Yuan ve Liu Ts'ung Biyografileri" DTCF, Sinoloji Enstitüsü Neşriyatı, no: 4, Ankara, 1942, ayrı basım, s. 1-29.

⁴ Bkz. Baykuzu, Tilla Deniz, "IV. Yüzyılda Çin'de Kurulan Bir Hun Devleti: İlk Chao Hun Devleti", MANAS, Sosyal Bilimler Dergisi, sayı:12, Bişkek, 2004, s.5-25.

⁵ Bkz. Baykuzu, Tilla Deniz, " Hunların Kayıp Kitapları ve Sutralar" Bilig, Kış, 2008, sayı 44, s. 195-210.

⁶ Bu şehir günümüzde Çin Halk Cumhuriyeti Kan-su Eyaleti Wu-wei şehridir. En eski Hun yerleşimle-

Kuzey Liang Kralı Meng-hsün'ün tarımı teşvik politikaları çıkartıp ağır vergileri kaldırması anlatılmaktadır.

130. bölümde Ho-lien Po-po'nun Hsia Devletini (407-431) kurması, katıldığı bir savaşta kolundan vurulmasına karşın düşmanı büyük bir yenilgiye uğratması, gösterdiği üstün başarı ve kahramanlıklardan dolayı civarda bulunan karışık kavimlerden oluşan halkın kendi istekleriyle ona katılması, 410 yılında burada P'ing-liang bölgesini ele geçirmesi, 100.000 işçiye başkent T'ung Wan-ch'eng şehrini yaptırması, 418'de Ch'ang-an'ı ele geçirip imparator unvanı alması ve 425'te ölümü anlatılmaktadır. Bundan sonra taht kavgaları, Tabgaçlar-la yapılan mücadeleler ile 431'de devletin yıkılması kaydedilmiştir.

Bunun dışında ise 97. bölüm 67. kısımda "Pei-ti" adı altında Hunlar ve Hunların 19 boyundan söz ederek tüm boy isimlerini tek tek vermesi açısından çok önemlidir⁷.

Bu kaynak eser ilk kurulan iki Hun devletine daha çok yer vermiş, diğerleri hakkında ise daha kısa bilgi sunmuştur. Örneğin; 129. bölümde Kuzey Liang Hun devletinin kurucusu olan Chü-ch'ü Meng-hsün'un biyografisinde ataları ile oğlu Mu-chien hakkında bilgi ve biyografi yoktur. Yalnızca Meng-hsün ve devletin kuruluşu anlatılmaktadır.

Ayrıca Hsia devletinin siyasi olayları bu eserde 425 yılında yani devletin kurucusu Ho-lien Po-po (381-425)'nin ölümüyle bitmektedir. Halbuki devlet 432'ye kadar yaşamıştır. Dolayısıyla 425-432 tarihleri arasındaki olaylar kaydedilmemiştir⁸.

Bunun yanı sıra bu eserde unvan ve kişi isimlerinin yazılışları Wei Shu, Sung Shu ve Pei Shih gibi kaynaklardaki ile farklılık göstermektedir.

SHIH-LIU KUO CH'UN-CH'IU

Hunların isyan ederek Çin topraklarında devlet kurmalarıyla başlayan ve Çin tarihinde "On altı Devlet Dönemi" denilen yüz elli yıllık bir dönemi içeren eserdir. Kuzey Wei Hanedanlığı zamanında Ts'ui Hung tarafından hazırlanan asıl nüsha Kuzey Sung Devleti zamanında kaybolmuştur. Günümüze ulaşan ise Ming Hanedanlığı devrinde (1368-1628) yeniden düzenlenerek yazılmıştır. Bu eser 100 bölümden oluşur. On Altı Devlet Döneminde kurulan tüm devletleri en ince detayına kadar anlatan önemli bir eserdir. Diğer eserlerde rastlanmayan detaylara burada rastlanır. Ancak bazı rakamlarla ilgili veriler diğer kaynaklarla farklılık gösterirken abartılı olduğu da dikkat çekmektedir. Siyasi olayların yanı sıra kültürel hayatla da ilgili çok önemli bilgiler vermektedir⁹.

→ →

rinden biridir ve Hunlar tarafından inşa edilmiştir.

⁷ Orsoy, Sema, " Çin'in Resmi Hanedanlık Kayıtlarında Türk Kavimlerine ait Monografiler", TÜRKLER, Yeni Türkiye yayınları, Cilt 1, Bölüm 3, Ankara, 2000, s. 557.

⁸ Onat, Ayşe, V. Yüzyılda Çin'de Kurulan Hsia Hun Devleti (407-431), Ankara Üniversitesi, Basılmamış Doçentlik Tezi, Ankara, 1977, s. V.

⁹ Baykuzu, Tilla Deniz, Kuzey Liang'da Kurulan Hun Devleti, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi İstanbul, 1997, s. 4.

İlk on bölüm İlk Chao Devleti'ne ayrılmıştır.

1- 2. Bölüm: Liu Yüan I, II

Bu bölüm Hun büyüklerinin kurultayı toplayıp artık bu kölelik döneminden kurtulmak istedikleri, bunun için ch'an-yü olarak Yü-fu-luo'nun (?-195) torunu olan Liu Yuan-hai (304-310) 'ı seçtikleri, Çin sarayından gizlice gelen ve Hunların başına geçen Liu-Yuan-hai'in 304 yılında bağımsızlık ilan etmesi ve devlete "Han" adını vermesini anlatır.

Liu Yuan-hai'in 308 yılında "İmparator" unvanı alması, aynı yıl Çin başkenti Luo-yang'ın kuşatılması girişimlerini ve 310 yılında ise Hun imparatorunun ölümünü içerir.

3,4,5. Bölüm: Liu Ts'ung I, II ve III

Bu bölümde Liu Yuan-hai'in oğlu olan Liu Ts'ung'un doğum hikayesi, gençliğinde uzun boylu ve yakışıklı bir delikanlı olduğu, Çinlilerin ünlü "Savaş Sanatı" adlı eseri ezbere bildiği, savaş tecrübesinin çok fazla olduğu, usta bir okçu olduğu, bu özelliklerinden dolayı daha pasif olan ağabeyinin yerine tahta geçmesi anlatılır. 311'de Luo-yang şehrini alan Hun imparatorun Çin imparatorunu ve imparatorluk mühürlerini ele geçirmesi, daha sonraları Çin imparatorunu bir şölenle sakı olarak kullanması, 317 yılında başkent Ch'ang-an ve yeni Çin imparatorunun da teslim alınmasından bahsedilmektedir. Bu büyük zaferler üzerine sefahate dalan Liu Ts'ung'un taşkın hareketleri, imar faaliyetleri, sarayda ve ülkede baş gösteren ilginç olaylar kayıtlıdır. 318 yılında imparatorun öldüğü ve kurganına mühürleriyle birlikte gömüldüğü yazılmaktadır.

6,7,8. Bölümler: Liu Yao I, II ve III¹⁰

Liu Ts'ung'un ölümüyle başlayan iç isyanları bastıran Liu Yao'in devletin başına geçmesi, sessiz, içine kapanık, okumayı ve müziği seven, usta bir savaşçı olduğu, Hun komutanı Shih-Lo ile aralarının açılmasından dolayı Lo'nun devletten ayrılarak başka bir Hun devleti kurduğunu, Yao'in uzunca bir süre Tibet isyanlarıyla uğraştığı, anne ve babası için devasa kurganlar yaptırdığı ve 329 yılında diğer Hun devleti Sonraki Chao ile yaptığı savaşta yenilerek devletin yıkılmasının işlendiğini görüyoruz.

İlk Chao Devleti bölümlerinin hemen ardından gelen 12 bölüm Sonraki Chao Devletine aittir.

Eserde Hsia Hun devletinin üç hükümdarı ve Kuzey Liang Hun devleti için de üçer başlık ayrılmıştır. Özellikle Kuzey Liang Hunlarının Tabgaç tehdidi karşısında yaşadıkları sorunlar, kardeşlerin taht kavgalarına düşmeleri, Hun şehirlerinin teker teker kaybedilmesi, Meng-hsün'ün iki oğlunun halkı alarak batıya doğru göçe başladığı, böylece Hunların Wu-hui ve An-chou liderliğinde 442 yılında çözümlü geçerek önce Shan-shan'e sonra Turfan'a gelerek buraya yerleştiğini

¹⁰ Baykuzu, Tilla Deniz. *IV. Yüzyılda Çin'de Kurulan İki Hun Devleti, İlk Chao ve Sonraki Chao Devletleri*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2003, s. 7.

kaydeder. Kaynağa göre 460 yılında Juan-juanlar Turfan'ı ele geçirmiş, bu iki Hun liderini öldürmüş ve Kuzey Liang Devletine son vermişlerdir.

WEI SHU

Wei Hanedanlığı resmi tarih kitabıdır. Doğu Wei Devleti 549 yılında Kuzey Ch'i Devleti (550-572) tarafından yıkıldıktan sonra 551 yılında Kuzey Ch'i İmparatoru Wen Hsuan-ti'nin isteğiyle Saray Baş Katibi, tarihçi ve edebiyatçı Wei Shou (506-572)'a yazdırılmıştır.

551-554 yılları arasında üç yılda tamamlanan eser 114 cilt, 130 bölümden oluşur.

İmparatoriçeler bölümü olan 13. bölüm1. kısımda Tabgaç İmparatoru T'ai-wu'nun eşi olan Hun prensesi Ho-lien Chih hakkında da bilgi vardır.

93-103'e kadar olan on bölümde yabancı kavimlerin siyasi hayatlarıyla ilgili bilgiler bulunur. Bu bölüm içerisinde 95. bölüm İlk Chao ve Sonraki Chao Devletlerine, 99. bölüm ise Kuzey Liang Devletine ayrılmış bölümlerdir. Bu bölümde Chu-ch'ü Meng-hsün'un ile oğlu Mu-chien hakkında Chin Shu'daki eksik bilgileri tamamlayıcı ayrıntılar vardır¹¹.

95. bölüm 83. kısımda İlk Chao Devletinin ikinci imparatoru Liu Ts'ung biyografisinde babası Liu Yuan hakkında ve Liu Ts'ung'dan sonra tahta geçen Liu Yao hakkında da bilgi bulunmaktadır. Yine aynı kısımda Sonraki Chao Devleti kurucusu Shih Lo monografisi bulunur. Bu monografide sadece ondan değil, atalarından ve kendisinden sonra gelen imparatorlardan da söz etmektedir. Bunlara ek olarak Hsia devleti kurucu imparatoru Ho-lien Po-po'nun dedesi Liu Hu hakkında da bir biyografi bulunmaktadır.

99.bölüm 87. kısımda ise "Lu Nehri Hunlarından Chü-ch'ü Meng-hsün" adlı bir biyografi de vardır. Meng-hsün, onun ölümüyle yerine geçen oğlu Mu-chien, Mu-chien'in oğlu Wan-nien ile devletin yıkılışıyla birlikte Turfan'a kaçan An-chou'un faaliyetlerini anlatan bilgilere rastlanır¹².

114. bölümde Ho-hsi bölgesi halkının 4. yüzyıldan itibaren Budhistleştiği, Kuzey Liang Devleti Tabgaçlar tarafından ele geçirdikten sonra bütün sanatçı, rahip ve din kitaplarının Tabgaç başkentine götürüldüğü fakat daha sonra bu şehre yoğun bir budhist rahip akını başladığı ve bu yüzden rahip olma yaşının alt sınırının bir kanunla 50 yaş olarak belirlendiği yazmaktadır.

Bu eserdeki bilgiler Chin Shu'ya göre daha az ve kısa bilgiler içermektedir. Özellikle Meng Hsün'ün devleti kurarken gösterdiği mücadele ve komşularıyla olan ilişkileri hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır.

¹¹ Tang, Guo-zhong, *Çince Kaynaklara Göre Kuzey Liang Hun Devleti'nin Siyasi, Kültürel Ve Ekonomik Tarihi*, Ankara Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans tezi, Ankara, 1999, s. V-VI.

¹² WEI Shou, Wei Shu, Chung-hua Shu-chü, Pekin, 1974 baskısı, s. 2203- 2209.

PEI-SHIH

Kuzey Sülaleleri Tarihidir. T'ang Hanedanlığı döneminde 659 yılında Li Yen-shou tarafından yazılmıştır. Eser 110 bölümden oluşur ve 386-618 yılları arasındaki zaman diliminde Çin'in kuzey topraklarında kurulan devletlerin siyasi tarihlerini içerir. Kaynağın 93-99'a kadar olan bölümlerinde yabancı kavimlere ait monografiler bulunmaktadır.

93. bölümde Hsia devletinin kuruluşu, yıkılışı ve daha önceki Hun devletlerinin siyasi durumları hakkında etraflı bilgi bulabilmekteyiz. Ayrıca Kuzey Liang Devletiyle ilgili bilgiler Wei Shu'daki bilgilerle büyük benzerlik arz etmektedir. Ancak bazı isimlerin yazılışı farklıdır. Kaynağın diğer bilgilerin doğruluğunu ispat etmesi açısından önemi vardır¹³.

93. bölüm 81. kısımda Hsia Devleti monografisi bulunmaktadır.

Yine aynı kısımda birkaç sayfa da olsa Kuzey Liang Devletinden bilgi veren kayıtlar vardır.

Bu kaynakta Hunların İlk Chao ve Sonraki Chao devletleri hakkında bilgi bulunmaz..

13. bölümde "İmparatoriçeler ve Gözdeleler" bölümünde Hun kökenli imparatoriçe Ho-lien Chih, 14. de ise İmparator Ming-ching'in Hun eşi Tu-ku Chih ve Sui İmparatoriçesi Tu-ku Chih'yi anlatan özel bölümler vardır¹⁴. Bilgiler azdır ama fikir sahibi olmamız ve imparatoriçelerin soylarını anlamamız açısından önemlidir.

SUNG SHU

100 bölümden oluşan bu kaynak eser, Güney Hanedanlıklarından Liang Hanedanlığı (502-556) döneminde Shen-yueh (441—513) tarafından hazırlanmıştır. Önceleri Sung, daha sonraları ise Liang Hanedanlığı hizmetinde bulunan yazar aslında İç İşleri bakanlığına kadar yükselmiş olan bir bürokrattır. İmparatorun emriyle 487 yılında eseri yazmaya başlamış, bir yıl kadar kısa bir sürede bitirmiştir. Eser elbette ki bir derlemedir.

Bu kaynakta Chin Shu ve Shih-liu Kuo Ch'un-ch'iu adlı kaynaklarda olduğu gibi çok detaylı bilgiler yoktur. Ancak bilgileri doğrulama açısından önemlidir.

İmparator biyografilerinde Kuzey Liang Hunlarının Sung devletine bağlanması, Müzik bölümünde Hunların dans ve müzikleri, Astronomi bölümünde ise İlk ve Sonraki Chao devletlerinin kuruluşları ve birbirleriyle olan mücadeleleri anlatılmaktadır. Beş Unsur adlı bölümde ise özellikle Hun kültürünün ve yaşam tarzının Çin'i etkilediğine örnekler verilmektedir. Özellikle Chin imparatoru Wu-ti' den itibaren¹⁵ (265) Çinli asilzadeleri arasında Hun yatağı, şölenleri, mut-

¹³ Onat, a.g.e., s. VI.

¹⁴ Li Yen-shou, Pei Shih, Chung-hua Shu-chü, Pekin, 2006 baskısı, s.494, 528,532.

¹⁵ T'ang Chi makalesinde bu tarihi 625 olarak yanlış yazmıştır. Bu yanlışlık muhtemelen daktilo hatası olabilir.

fak aletleri, kemer, baş örtüsü ve bileklikleri kullanılmaya başlanmıştır.

98. ek bölümde Kuzey Liang devleti kurucusu Chū-ch'ü Meng-hsün ile devletin kuruluşu, güçlenmesi siyasi ve askeri faaliyetleri, oğlu Chū-ch'ü Mu-chien, Tabgaçlara yenilmeleri, ve Turfan'a göç etmeleri, orada bir süre yaşadıkları sonra Juan-juanların hakimiyetlerine girmeleri anlatılmaktadır¹⁶.

KAO SENG CH'UAN

"Büyük Rahiplerin Biyografileri" anlamına gelen bu eser Liang Hanedanlığı (502-550) zamanında Seng Hui-yao (497-544) tarafından derlenmiş, 519 yılında bitirilmiştir. Çin Budhizm tarihinin en önemli eseridir. 13 bölümden oluşan bu eserde Doğu Han Hanedanlığından (M.S. 25-M.S. 220) Liang Hanedanlığı'na kadar olan zamanda önemli faaliyetler göstermiş olan 450 adet Budhist rahibin hayatını ve faaliyetlerini on ayrı kategoriye ayırarak incelemiştir.

T'ang Hanedanlığı (618-907) döneminde Tao Hsuan tarafından 30 bölüm daha eklenerek Liang hanedanlığından T'ang Hanedanlığına kadar geçen sürede yaşamış olan 414 den fazla rahibin biyografisi daha eklenmiştir. Sung Hanedanlığında ise 30 bölümde T'ang Hanedanlığından Sung Hanedanlığına kadar yaşamış olan 600 rahip biyografisi daha eklenerek Sung Kao Seng Ch'uan yazılmıştır¹⁷.

Güney Sung (1127-1279) ile Yuan Hanedanlığı (1260-1341) arasındaki rahipler ise Ming Hanedanlığı (1368-1628) döneminde yazılmış ve 80 biyografi daha eklenmiştir. Tümüne birden verilen isim "Dört Hanedan Kao Seng ch'uan'ı"dir.

Geç dönem Hun devletlerinin özellikle Sonraki Chao ve Kuzey Liang devletlerinin Budhizmi kabulü konusunda bu eser tek ve en önemli başvuru kaynağıdır.

Eserin 2. bölümünde "Chin Hanedanlığı Döneminde Ho-hsi Bölgesi, T'an Wu-ch'en (Dharmakshema)" adlı biyografide T'an Wu-ch'en¹⁸ (385-433) adlı Hintli Mahayana mezhebi rahibinin önce Keşmir'e sonra Kuça'ya gelmesi buradan daha batıya giderek 412 yılında Kuzey Liang Hun devletinin Ku-ts'ang şehrine varması, kehanetleriyle saray halkının dikkatini çekmesi ve bundan dolayı önemli mevkilere yükselmesi ancak Hun kralı Chū-ch'ü Meng-hsün'ün bir oğlunun savaşta ölmesini bu rahibe bağlayarak ona öfkelenmesi ve derhal elli yaşın altındakilere rahip olma hakkı verilmeyeceği emri çıkarması, ancak bu olay üzerine annesi için diktirdiği altı heykelin gözlerinden yaş akması üzerine korkup bu emri geri alması gibi ilginç konular kaydedilmiştir¹⁹.

¹⁶ T'ang Chi, "Türk Tarihine Aid Çin Kaynakları", İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi, 1971, s. 202-205.

¹⁷ Baykuzu, Tilla Deniz, IV. Yüzyılda Çin'de Kurulan İki Hun Devleti, İlk Chao ve Sonraki Chao Devletleri, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2003, s. 8-9.

¹⁸ Çinceleştirilmiş adı "Chu Fa-feng" olan rahibin Hintce bir diğer adı da Dharmaraksadır.

¹⁹ Seng Hui-yao, Kao Seng Ch'uan, Chung-hua Shu-chü, Pekin, 1997, s. 76-85.

Ayrıca Hunların An-yang Beyi Chü-ch'ü Ching-shen'in küçüklüğünden itibaren klasikleri okuduğu, gençlik yıllarında ise büyük manastırlara gidip önemli Hintli rahiplerden ders aldığı ve birçok önemli sutra tercüme ettiği hakkında da bilgi bulunmaktadır. Bu Hun büyüğünün en önemli çevirisi uzun meditasyondan dolayı rahip ve çömezlerin yakalandığı hastalıklara karşı alınacak tedbir ve tedavileri içeren "Chih-ch'an ping Mi-yao-ching" adında bir tıp eseridir²⁰.

Eserin 9. bölümünde Budhacinga yani Çince ismiyle Fu t'u-teng 232-348'a ait biyografi de vardır. Çin'de erken dönem Budhizminin en ünlü Mahayana rahiplerinden olan Fu-t'u teng'in hayatı anlatılırken 310 yılında Çin'e gelişi ve bir süre sonra Sonraki Chao hükümdarı Shih Lo ile tanışması, ona ilginç kehanetlerde bulunması, kehanetlerin gerçekleşmesi üzerine Hun hükümdarın takdirini kazanması, hatta Shih Lo'nun ona bir süre sonra "Ulu Rahip, (Maha Achirya)" unvanı vermesi ve en önemlisi de İlk ve Sonraki Chao adlı iki Hun devleti birbiriyle savaşırken yaşlı rahibin birdenbire hiç bilmediği Hun dilinde kehanette bulunmaya başlaması anlatılmaktadır. Kaynak bu Hunca cümleyi ve Çince anlamını da açıkca yazmaktadır²¹. Bu cümle kaynaklarda geçen en eski Türkçe cümle olarak kabul edilmektedir²².

Bu rahip öylesine etki yaratmıştır ki bu Hun devleti 333 yılında Budhizmi resmen kabul etmiştir.

Kaynakça

- » BAYKUZU, Tilla Deniz, IV. Yüzyılda Çin'de Kurulan İki Hun Devleti, İlk Chao ve Sonraki Chao Devletleri, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2003.
- » —, "Hunların Kayıp Kitapları ve Sutraları", Bilig, Kış, 2008, sayı 44, s. 195-210.
- » —, Kuzey Liang'da Kurulan Hun Devleti, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi İstanbul 1997.
- » —, "IV. Yüzyılda Çin'de Kurulan Bir Hun Devleti: İlk Chao Hun Devleti", MANAS Sosyal Bilimler Dergisi, sayı:12, Bişkek, 2004, s.5-25.
- » EBERHARD, W., "Liu Yüan ve Liu Ts'ung Biyografileri" DTCF, Sinoloji Enstitüsü Neşriyatı, no: 4, Ankara, 1942, ayrı basım, s. 1-29.
- » Lİ Yen-shou, Pei Shih, Chung-hua Shu-chü, Pekin 2006 baskısı.
- » ONAT Ayşe, V. Yüzyılda Çinde Kurulan Hsia Hun Devleti (407-431), Ankara Üniversitesi, Basılmamış Doçentlik Tezi. Ankara, 1977.
- » —, "Kuzey Çin'de Kurulan Hun Devletleri", Tarihte Türk Devletleri, I, A.Ü. Rektörlüğü Yayınları, Ankara, 1987, s. 29-36.
- » ORSOY Sema, "Çin'in Resmi Hanedanlık Kayıtlarında Türk Kavimlerine ait Monografiler" TÜRKLER, Yeni Türkiye yayınları, Cilt I, Bölüm 3, Ankara, 2000, s. 554-572.
- » —, Çin Kaynaklarına Göre M.S. V. Yüzyıl Başlarına Kadar Orta Asya'da Ti ve Ch'iang Kavimleri, Ankara Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2003.
- » SENG Hui-yao, Kao Seng Ch'uan, Chung-hua Shu-chü, Pekin, 1997 baskısı.
- » T'ANG Chi, "Türk Tarihine Aid Çin Kaynakları" İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi, 1971, s. 181-210.
- » TANG Guo-zhong, Çince Kaynaklara Göre Kuzey Liang Hun Devleti'nin Siyasi, Kültürel Ve Ekonomik Tarihi, Ankara Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans tezi, Ankara, 1999.
- » TEKİN, Talat - ÖLMEZ, Mehmet, Türk Dilleri- Giriş, İstanbul, 1999.
- » WEÍ Shou, Wei Shu, Chung-hua Shu-chü, Pekin, 2006 baskısı.

²⁰ A.g.e., s. 80.

²¹ A.g.e., s. 345-360.

²² Tekin, Talat - Ölmez, Mehmet, *Türk Dilleri- Giriş*, İstanbul, 1999, s. 13.